

AR TIKRAI GRĮŠIME Į JANO AMOSO KOMENSKIO GADYNE?!

Prof.dr. **Vincentas Lamanuskas**

„Ugdytojo asmenybės reikšmė ypatingai svarbi auklėjime, nes ugdytojas yra vadovas patarėjas, pašauktas vesti ugdytinį susiformuoti į vertingą asmenybę pagal dorines gyvenimo normas“.

Stasys Šalkauskis

Vietoj įvado

Profesorius Stasys Šalkauskis labai taikliai yra pastebėjęs, kad ugdytojo (mokytojo, auklėtojo ir pan.) vaidmuo asmenybės auklėjime yra ypatingas, formuojamasis. Ir netgi, anot profesoriaus, ne tiek svarbu, „ką ugdytojas skelbia, bet tai, koks jis pats yra“ (Šalkauskis S. Raštai, Kaunas, 1991). Niekas turbūt nedrįstu abejoti, kad mokytojo vaidmuo mokykloje visais laikais buvo ir ypatingas, ir svarbus. Nepaisant nei istorinių epochų, nei ekonominių ar politinių sunkumų, pagaliau ideologinių nuostatų. Nesinorėtų manyti, kad XXI amžiaus Lietuvoje situacija kardinaliai pasikeitė, nors tokių požymių yra. Vienas iš tokių Švietimo ir mokslo ministerijos siūlymas leisti studentams dirbti mokyklose pilnaverčiais mokytojais. Net nekelia abejonių tai, kad tokie siūlymai visiškai nedera su pagrindinėmis švietimo nuostatomis, kurios yra įtvirtintos ankstesniuose švietimo teisiniuose dokumentuose. Numatoma Švietimo įstatymo 47 straipsnio pataisa leis į mokyklas ateiti dirbti žmonėms, neturintiems jokios pedagoginės kvalifikacijos. Tai gryną gryniausias mokytojo profesijos pažeminimas.

Balanos gadynė pasibaigė. Prasidėjo „komunizmas“?!

Kažkada toks šūkis buvo itin populiarus. Tačiau, jei paieškotume analogijų su dabartine švietimo situacija, jas labai lengvai rastume. Tegyvuoja Lietuvos švietimas, nes mokytojų trūkumo problema labai greitai ir neskausmingai bus išspręsta. Keistai skamba tas žodis „neskausmingai“. Pirmiausia mokyklų biudžetams, nes vargšui studentėliui bus galima „grašius“ mokėti. O jei jis dirbs kokioje nors provincijos mokyklėlėje, kur svarbiau socialinė globa ir rūpyba, nei ugdymas, tai jokių didelių problemų neturėtų kilti. Mažų mažiausiai bus garantuotas mokinių užimtumas, bet ne daugiau. Juk maža tikimybė, kad padirbėjęs tarkime, metus, toks studentas liks dirbti toje mokykloje. Kokia tad atsakomybė už kokybę? Už vaikų parengimą? Kas ir kaip garantuos tęstinumą? Ir kas gali įrodyti, kad studentas teiks kur kas kokybiškesnę paslaugą (tai yra mokys ir auklės) nei patirtį ir atitinkamą išsilavinimą turintis pedagogas!? Suprantama, galima oponuoti, sakant, kad niekas studentų varu neatvargs. Ateitų tik tie, kurie patys to nori. Tik vargu ar ateitų motyvaciją ir pašaukimą turintieji. Greičiau ateitų tik dėl atlyginimo, kuris būtų neblogas stimulus, juolab, jei jam ar jai reikia mokėti už studijas. Ne paslaptis, kad metai iš metų į Lietuvos universitetų edukologijos krypties studijas susirenka gana didelis būrys studentų. Tačiau baigę studijas dauguma vengia darbo mokyklose dėl įvairių priežasčių. Viena iš akivaizdžiausių – menkas atlygis už svarbų, sudėtingą darbą. Kita vertus, netgi tie studijas baigę neretai yra visai nenusiteikę dirbti pedagoginio darbo, o studijavę tik dėl to, kad daugiau neturėjo kur eiti ar žūtbut reikėjo gauti diplomą. Gaila, tačiau tenka konstatuoti, kad edukologijos krypties studentų bendrasis pasirengimo lygis nėra jau toks aukštas.

Tiesa, kad mokyklose, ypač provincijos, trūksta mokytojų. Bet juk trūksta ne tik jų. Pavyzdžiui, medikų taip pat trūksta. Tai gal ir jų vietose leiskime dirbti pavyzdžiui, veterinarijos gydytojams. O kas gi čia tokio? Juk paprastas kaimo žmogelis nė nesupras kas jį gydo. Juolab, kad lygios teisės. Jei jau leidžiame studentams dirbti pilnaverčiais mokytojais, tai ir medikų vietoje gali

dirbti taip pat studentai. O jei dar šalia kokio neblogo kolegos, tai ir pramoks šį bei tą. Tokio absurdo net vadinamuoju sovietmečiu nebuvo. Mokytojo darbas tiek nuvertintas, kad leidžiama suprasti, jog mokyklose gali dirbti bet kas. Išaušo tikras „šviesus komunizmo rytojus“. Kur ne kur, bet švietime tai tikrai. Sovietmečiu „viską išmananti“ partija skelbė, kad kiekviena melžėja gali valdyti valstybę. Panaši situacija klostosi Lietuvos švietime – mokyti ir auklėti gali bet kas, bet kaip ir bet kur pasirengęs. Jau ir taip per pastarąjį dešimtmetį į mokyklas sugūžėjo daugybė buvusių bedarbių – zootechnikų, agronomų, kirpėjų, vaistininkų ir t.t. Nenoriu nieko blogo apie šiuos žmones pasakyti. Juolab, kad kai kurie išties atrado save mokykloje ir sėkmingai dirba. Tačiau tokių tik mažuma. Ir niekas manęs neįtikins, kad po persikvalifikavimo studijų, jie patapo pilnaverčiais ugdytojais. Juolab, kad ir pačių perkvalifikavimo studijų kokybė neretai kelia rimtų abejonių. Tapti geru mokytoju reikia ne tik noro, motyvacijos, vidinio pašaukimo, bet ir ilgo laiko, gebėjimų glūdinimo realioje edukacinėje praktikoje. Puikiai pažįstu ne vieną Lietuvos mokyklą, turiu daug kolegų, su kuriais dažnai diskutuojame aktualiausiais švietimo klausimais. Kaip pavyzdį galiu paminėti vieną Vilniaus rajono mokyklą, kur tik keletas pedagogų yra tikri mokytojai, tam darbui atsidavę ir „sergantys“ už švietimo nesėkmes. O kas didžioji kolektyvo dauguma? Tai vadinamieji persikvalifikavę specialistai – buvę kitų profesijų žmonės. Ir atspėkite, kas, anot mano kolegės, vyrauja tokiam kolektyve. Ogi „plepalai“ apie kainas, drabužius, madas, apie kaimynus, seksą ir miestą, ir visas kitas provincijos kaimo naujienas. Tikras „nusivylusių namų šeiminių serialas“, tik kitame kontekste. Jei jūs manote, kad tokiam kolektyve kam nors rūpi ugdymas, didžiai klystate. Taip, popieriai sutvarkyti, ataskaitos ir planai sukurpiami nuo pernykščių, o pastarieji nuo užpernykščių. Visai tai vadinama XXI amžiaus ugdymu, kuriam būdinga paradigmu, koncepcijų, požiūrių kaita. Bleafas ir nieko daugiau.

Artėjant rugsėjo pirmajai vis daugėja pranešimų, kad mokykloms trūksta mokytojų. Naujausiais skaičiavimais trūks apie 1 tūkstantį pedagogų. Tačiau, šios problemos nereikėtų matyti vienpusiškai. Tiesa yra ir ta, kad jauni pedagogai nesuranda pedagoginio darbo, tiksliau jų niekas nepriima į mokyklas, todėl jie priversti darbo ieškoti kitur. Pavyzdžiui, mažėjant darbo kaimo mokyklose dalis kvalifikuotų pedagogų mielai vyktų dirbti į miestų mokyklas, tačiau, be pažinčių jų ten niekas nepriims. Ar tokiais moderniais „fenomenais“ apskritai kas nors domisi? Juk niekas neprivers mokyklos vadovų priimti į darbą aukštesnės kvalifikacijos pedagogą. Lemia daug kitų veiksnių, kurie praktiškai paliekami vadovo sąžinei. Vis daugiau argumentų, leidžiančių teigti – mokytoju gali dirbti bet kas.

Keletas strichų apie J.A.Komenskio gadynę

Kažkada žymus vokiečių mokslininkas J.Andrė (1586-1654) sakė, kad „kaip menas priklauso nuo menininko, taip mokykla nuo mokytojo“. Niekaip negalėtume šios aksiomos paneigti ar atmesti. Taigi koks mokytojas, tokia ir mokykla. O mokytojas toks, kokį jį nori matyti valstybė – jaunuomenės ugdytoją ar tik paklusnų sraigtelį popierių tvarkymui. Čia ir glūdi didžiausia, manau, valstybinio masto dilema. Taigi, J.A. Komenskis didžiai vertino minėto vokiečių mokslininko idėjas ir stengėsi jomis sekti. Rašydamas apie Komenskio gadynę jokių būdu nenoriu sumenkinti didžio čekų pedagogo. Verta priminti J.A.Komenskio žodžius: „ateinantis amžius bus toks, kokie dabar rengiami jo būsimieji piliečiai“ (Komenskis J.A. Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1986). O kokie rengiami? Ne paslaptis, kad menkai tautiškai orientuoti ir susipratę. Globalus švietimas globaliame pasaulyje, kur lietuvybė tirpte tirpsta. Lietuvių kalbą sparčiai keičia naujadaras „globish“. Štai kokia paradigma vyrauja. O korumpuota valdžia nori tokio jaunimo, kuris būtų lengvai valdomas, neturėtų jokių tvirtų tautiškumo pamatų. Didysis čekų pedagogas J.A.Komenskis niekaip šito nesuprastų. Tuomet jo idėjomis žavėjosi beveik visas pasaulis. Anot šaltinių, Komenskiui net buvo siūloma užimti Harvardo universiteto rektoriaus postą, įvairių šalių aukštieji asmenys asmeniškai kviesdavo didįjį didaktą į svečius. Šaltiniai teigia, kad net pats Jonušas Radvila itin palaikė pansofinę J.A.Komenskio teoriją, kvietė jį į Lietuvą, siūlydamas jo paslaugoms savo dvarą, biblioteką, net padėjęjų. O kas vyksta Lietuvos švietime? Nebijau pasakyti, kad iš švietimo sistemos – tiek viduriniojo tiek aukštojo švietimo – išstumiami geriausieji. Faktų daugiau nei reikia. Net

nebandoma jų surasti, pakviesti, išlaikyti. Tačiau esmė ne čia. Kas bent kiek studijavo pedagogiką, žino, kad Komenskis neribojė mokinių skaičiaus klasėje. Jų iš principo galėjo būti bet kiek, net iki 300 šimtų. Natūralu, kad su tiek mokinių vienam mokytojui susitvarkyti būdavo sunku. Komenskis randa puikią išeitį. Jis suskirsto mokinius dešimtukais. O su tokiomis grupėmis mokytojo prižiūrėti dirba patys geriausi mokiniai, vadinamieji dekurionai. Jų pareigos buvo itin apribotos. Pvz., stebėti ar visi laiku ateina į klasę, ar kiekvienas atlieka jam skirtą užduotį ir t.t. Apie visus pastebėtus trūkumus dekurionai privalėdavo pranešti mokytojui. Sakysite, o kokia gi čia analogija. Na tokia, kad ketinimas leisti dirbti studentus iš esmės primena Komenskio laikų dekurionus. Tik tuomet problema buvo kita – per daug mokinių. XXI amžiaus slenkstį peržengusioje Lietuvoje gimstamumas kasmet mažėja, o to pasekmė – mažėjantis moksleivių skaičius. Atrodytų, kad jokių XXI amžiaus dekurionų nereikia. Pasirodo, reikia. Ir jų pareigos bus visai kitos, nei J.A.Komenskis galėjo įsivaizduoti. Jie visi bus pilnaverčiai mokytojai. „Pansofinėje mokykloje“ J.A.Komenskis rašė, kad „mokytojas, tarsi saulė, turi stovėti ant pakylės, iš kur galėtų skleisti mokslo spindulius vienu metu visiems ir visiems vienodai šviesti“ (53 paragr.). O mes ir taip turime „Saulių“ mokyklose nedaug turime. Ar galima tikėtis, kad studentai-mokytojai „švies tarsi saulės mūsų vaikams“? Jokiu būdu ne. Šiandieninis mokytojas visiškai nustekentas įvairių biurokratų, jis skęsta popierizmo ir baimės liūne. Jis bijo visko – laiku nesutvarkyti popierių, neparašyti ataskaitų, bijo moksleivių ir jų tėvų, kurie vis didesnius reikalavimus kelia. Pareigų gausybė slegia mokytojų pečius, o teisių – minimumas. JAV mokyklose mokytojams jau leista turėti ginklą, belieka ir mums tokį dalyką įteisinti.

Vietoj epilogo: kiekvienas gali viską

Lietuvoje įsigali totaliai keista praktika. Gydytojai vadovauja Lietuvos kariuomenei, teisininkai švietimui, saviveiklinio teatro režisieriai – medicinai ir t.t. Tikrai, galima patikėti, kad Lietuva stebklų ir talentų šalis. Jau pasigirsta siūlymų, kad galima leisti mokytojais dirbti ir vienuoliktokams ar dvyliktokams. Kodėl gi ne? Kokius penktokėlius ar šeštokėlius visai nebloggerai pamokyti. Ir mokėti būtų galima dar mažiau ar visai nemokėti. Galima sugalvoti mechanizmą ir tai padaryti visuomenei naudingą darbą. Tėvynės labui. Tad kam bekalbėti apie išsilavinimą, studijų kokybę ir t.t. Lai dirba kas kur nori. J.A. Komenskį neabejotinai ištikėtų širdies smūgis, jei jis tokius dalykus būtų girdėjęs anuomet. Juk priešingai, Komenskis aiškiai sakė, kad mokytojas, kuriam nemiela jo darbas, turėtų palikti mokyklą. O tai, kad mokytojas turi būti visapusiškai išsilavinęs ir nuolat plėsti savo žinias, absoliučiai nepaneigiama aksioma, kuri lydi visą J.A.Komenskio pedagoginę veiklą. Anot didakto „mokykloje negalima pakęsti sugedusio žmogaus“ (Ten pat).

Tokiame kontekste nublanksta J.E. prezidento Valdo Adamkaus teiginys, kad „švietimas turi ne vien suteikti žinių, bet ir ugdyti atsakingas asmenybes“. Tik kas jas ugdytų. Studentai, kuriuos pačius dar eilę metų tektų ugdyti? Kurių motyvacija ir pedagoginis pašaukimas iš esmės abejotini dalykai?

Prieš ketvertą metų išleistas Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl pedagogų rengimo koncepcijos“ (2004 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. ISAK – 1441). Nepaisant daugelio prieštaravimų, šioje koncepcijoje buvo atlikta gana išsami situacijos analizė, o taip pat pateikta gana racionalių pasiūlymų. Pavyzdžiui, buvo numatyta įdiegti studentų kompetencijos portfelį, pedagoginę stažuotę, metus trunkančią praktiką mokykloje, kuri iš esmės prailgintų studijas. Atlikdamas stažuotę jaunas mokytojas dirbtų vadovaujamas patyrusio pedagogo. Taip daroma daugelyje Europos šalių, nepaisant to, kad kiekviena šalis turi savo tradicijas ir patyrimą pedagogų rengimo srityje. Nepaisant specifškumų, bendra tendencija aiški – tai siekis skirti kur kas didesnę dėmesį būsimųjų mokytojų psichologiniam-educaciniam pasirėngimui, paieška naujų efektyvių pedagogų rengimo modelių, naujų kvalifikacijos tobulinimo formų paieška. Daugelyje šalių, pvz., Vokietijoje ypatingas dėmesys skiriamas pedagoginei praktikai. Niekas nepatiki jaunam, nepatyrusiam pedagogui dirbti vienam. Skiriami stažuotčių vadovai (mentoriai), kurie ne tik stebi ir analizuoja jauno pedagogo darbą, bet jam padeda, jį motyvuoja. Prancūzijoje į pedagogines studijas priimami asmenys jau turintys licenciatą diplomą, t.y. baigę tris kursus universitete. Ypatingas

dėmesys skiriamas motyvacijai ir pedagoginiam pašaukimui. Lietuvoje, gi, apie pedagoginį pašaukimą seniai nebekalbama, išskyrus teorines mokslo diskusijas. Daugelyje Europos universitetų pedagoginės pakraipos studijų programose skaitomas kursas „Įvadas į mokytojo profesiją“, taip pat egzistuoja išplėtoti abiturientų orientavimo pedagogo profesijai sistema. Paminėkime ir JAV Stenfordo universitetą. Čia būsimasis pedagogas gali pasirinkti nuo 100 net iki 300 kursų (modulių), skirtų edukacijai. Ypatingas dėmesys skiriamas praktikai, taikant tokias formas kaip mikromokymas, edukacinis-pedagoginis modeliavimas, videopamokos, distancinis mokymas ir t.t. Niekas nesiryžta leisti, kad nebaigę studijų studentai dirbtų mokyklose. Jau nekalbant apie Japoniją, kur kiekvienas universitetas rengiantis mokytojus savo struktūroje turi tiek ikimokyklinės tiek bendrojo lavinimo ugdymo įstaigas, kaip eksperimentines klinikas, kuriose būsimieji pedagogai išbando mokymo ir auklėjimo technologijas. Lietuvoje jei tokios ir yra, tai dirba iš esmės neefektyviai. Turtingą patirtį yra sukaupusi Didžioji Britanija. Mokyklose egzistuoja vadinamieji tiutoriai (angl. tutor), kurie glaudžiai bendradarbiauja su tokiais pat specialistais universitetuose ir koledžuose. Taigi, praktiškai studentas turi dvi „aukles“, kurios jį ayklai stebi ir jam padeda tapti geru mokytoju.

Taigi, tokia mini apžvalga akivaizdžiai parodo, kuria kryptimi eina pedagogų rengimas pasaulyje. Problemų ir sunkumų visur yra, tačiau stengiamasi efektyvinti pedagogų rengimą visomis įmanomomis priemonėmis, nes suvokiama, kad tai itin svarbu ugdant jaunąją kartą.

Suprantama, kad pedagogo negalima visko išmokyti tik studijų metais, bet tai nereiškia, kad studentas, kuris pats turi intensyviai mokytis, jau gali dirbti pilnaverčiu mokytoju. Tai tikrų tikriausia pedagogo profesijos devalvacija. Juk LR Švietimo įstatymas (2003 06 17) teigia, kad mokytojas tai dvasingas, dorovingas, pilietiškas, tautines bei patriotines nuostatas pripažįstantis, tesės norminių aktų bei mokytojo etikos normų besilaikantis asmuo, kurio veikloje ryškios vertybinės orientacijos, skatinančios ugdytinius sekti kultūringo, išprususio ir išsilavinusio mokytojo pavydžiu. Pagaliau, tai nuolat tobulėjanti, besimokanti, savikritiška, gebanti perimti ir laiduoti Europos ir pasaulinio humanistinės kultūros tradicijas bei vertybes, asmenybė ir t.t. Tikrai gražūs žodžiai, su kuriais negalima nesutikti. Pagaliau daugelyje kitų švietimą reglamentuojančių dokumentų fiksuojama, kad pedagogas turi būti „Barbė devyndarbė“. Jis ir dalyko mokytojas, klasės auklėtojas, psichologas, organizatorius, klasės lyderis, socialinis pedagogas, konsultantas, novatorius, klinicistas, tyrėjas, filosofas, mokymosi procesų vadovas ir skatintojas, pokyčių tarpininkas, metodininkas, informacijos perteikėjas ir t.t. Ko tik neprigalvota. O dabar atsakykite, ar pakeliama tai vienam žmogui, kad ir Oksfordo universitetą baigusiam absolventui? Drįstu drąsiai ir nedviprasmiškai teigti – Ne. Bbelieka tik apgailėstauti, kad eilinį kartą švietimo teorija taip giliai atitrūko nuo švietimo praktikos.

Mokytojų rengimas nėra tik paprastas „verslas“. Jau per giliai ir visai neprotingai net švietime įsigalėjo tokios sąvokos, kaip „klientai“, „paslaugos“, „aptarnavimas“ ir t.t. Ar tinka tai švietimui? Manau, kad ne. Tinkamas mokytojų rengimas tebėra rimta problema daugumoje pasaulio šalių. Ne viską įmanoma ir Lietuvoje išspręsti, tačiau būtina ieškoti optimaliausių kelių ir būdų, kad ir brangiai kainuojančių. Valstybė negerbia savęs, jei tik menkai tesirūpina mokykla, kurioje bręsta jos pačios ateitis. Koks gi gali būti derlius be priežiūros?! O koks tas mokytojas turi būti? Į tai didysis čekų pedagogas jau yra atsakęs: „Mokytojas sukelia vaikams mokslo meilę, jei jis prieinamas ir malonus, neatstumia jų širdies piktumu, bet patraukia prie savęs, tėvišku gerumu, maloniu elgesiu ir žodžiais...“ (Ten pat.). Nuolat girdime, kad Lietuvoje šiandien labai daug negerovių. Tas tiesa. Juk negerovės daug greičiau pastebimos. Jaunoji karta visa tai puikiausiai mato. Kokios šiandien mums reikia Lietuvos, kokios reikės rytoj? Lyg ir žinome. Tik nepamirškime, kad ta rytojaus Lietuva dar sėdi mokyklos suolo. Negalime jos prarasti, nes taip bus prarasta ir Lietuva.

Publikuota: Lietuvos Aidas, 2008-09-01, Nr. 195, p. 1, 3, 5.